

Olga Białek-Szwed,

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Lublin, Polska)

ORCID iD 0000-0001-5702-4458

e-mail: olga.bialek-szwed@kul.pl

Aneta Wójciszyn-Wasil,

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Lublin, Polska)

ORCID iD 0000-0003-2848-3051

e-mail: aneta.wojciszyn-wasil@kul.pl

MEDIALNY OBRAZ WOJNY W UKRAINIE.

ANALIZA WYBRANYCH POLSKICH REPORTAŻY PRASOWYCH I RADIOWYCH (2022–2023)

W artykule podjęto się analizy, na przykładzie wybranych polskich reportaży prasowych i radiowych, medialnego obrazu wojny w Ukrainie.

Autorki w swoim artykule zawarły analizę materiałów dziennikarskich powstałych od 24 lutego 2022 roku. Do opracowania materiału zastosowano analizę treści, jako metodę badawczą, która najlepiej pomaga przy rekonstrukcji i opisie obrazów wojny. Analiza dostosowana jest do specyfiki konstrukcji tekstu prasowego i audialnego, a także wyjątkowo dobrze komponuje się z perspektywą warsztatową, która pozwala pełniej uchwycić techniki kompozycyjne twórców medialnych zajmujących się reportażami wojennymi.

Analiza eksponuje ważną rolę reportaży prasowych i radiowych przybliżających polskiemu odbiorcy realia wojny w Ukrainie, pozwalających odczuwać skutki działań tego konfliktu zbrojnego w perspektywie osobistego doświadczenia mieszkańców Ukrainy.

Słowa klucze: *reportaż prasowy, reportaż radiowy, obraz medialny, wojna w Ukrainie, reportaże wojenne, reportaż w Polsce.*

W polskim piśmiennictwie reportaż jako gatunek łączący dziennikarstwo i literaturę ma długą tradycję. Już pod koniec XVI wieku pojawiły się przedreportażowe próbki, które zawierały w sobie cechy zarówno literatury dokumentalnej jak i poetyckiej. Natomiast od okresu dwudziestolecia międzywojennego, czyli od 1918 roku reportaż stał się nieodzownym elementem polskiej prasy, zaczął być utożsamiany z literaturą faktu i traktowany jako dokument czasu, wierne odwzorowanie wydarzeń, zaś twórcy tacy jak Ksawery Prószyński, Melchior Wańkowicz, Maria Kuncewiczowa, Zbigniew Uniłowski i wielu innych wyznaczyli wzory aktualne do dnia dzisiejszego.

Źródeł reportażu można więc szukać w założeniach literatury faktu, która odrzucając formy beletrystyczne, zwróciła się ku naturalnym układom zdarzeń. Zgodnie z definicją «Nazwa reportaż pochodzi od łacińskiego słowa *reporto* odnoszę, donoszę. W tym znaczeniu rozumiemy je jako donoszenie jakiegoś wydarzenia do świadomości ludzi, którzy danego zdarzenia nie widzieli. Nazwa ta (z fr. *reportage*) wraz z rozwojem prasy została przyjęta

przez języki europejskie w II połowie XIX wieku dla oznaczenia „sprawozdania dziennikarskiego”. (...) Reportaż to gatunek dziennikarski występujący w prasie, radiu i telewizji, a ostatnio w internecie jako blog reportażowy, którego podstawowym źródłem jest ukazanie rzeczywistości za pośrednictwem reportera, który występuje jakoś świadek prezentowanych zdarzeń, obserwator, rekonstruktor bądź słuchacz» (Pisarek, 2006, s. 186–187).

Doświadczenia II wojny światowej, jakie miały miejsce pod koniec pierwszej połowy XX wieku, wzbogaciły gatunek o zapis własnych dramatycznych przeżyć odautorskich. Materiały prezentujące prawdziwe, nieraz brutalne i naturalistycznie przedstawiane historie docenili polscy czytelnicy. Reportaże prasowe po II wojnie światowej stały się obligatoryjnym elementem większości tytułów prasowych, przede wszystkim czasopism, ale też i wielu dzienników.

Czasy realnego socjalizmu były wyzwaniem dla autorów mających ambicję nadal opisywać problemy życia społecznego oraz absurdu polityczne. Nie było łatwo, mimo to dziennikarze

uprawiający ten gatunek starali się wypełniać swoją misję jak tylko potrafili najrzetelniej. W 1974 roku ukazał się pierwszy tom *Karafka La Fontaine'a autorstwa wybitnego polskiego reportażysty* — Melchiora Wańkowicza, publikacja została uznana za dekalog polskich reportażystów i obowiązuje do dzisiaj (Wańkowicz, 2015). W 1988 roku do księgarń trafił inny zbiór reportaży drukowanych, także wyznaczający kierunki dla tego gatunku — autorstwa Marka Rymuszki tom reportaży sądowych pt. *Pęknięte lustra Temidy* (Rymuszko, 1988).

W XXI wieku gatunek nadal jest popularny zarówno w publicystyce dziennikarskiej, jak i w literaturze pięknej. Obok uznanych twórców, zaliczanych do tzw. Polskiej Szkoły Reportażu, takich jak Hanna Krall, Mariusz Szczygieł, Paweł Smoleński, Krystyna Kurczab-Redlich, Jacek Hugo-Bader, Wojciech Jagielski i wielu innych wybitnych, reportaże współczesne podejmują się pisać coraz młodszy adepci zawodu dziennikarskiego. Natomiast nad specyfiką i oryginalnością gatunku debatują medioznawcy, próbując znaleźć odpowiedź na pytanie — «Co to takiego dobry reportaż?» (Borkowski, 2010, s. 11).

W polskiej publicystyce reportaż to gatunek, przy pomocy którego tłumaczy się najważniejsze wydarzenia, problemy społeczno-polityczne, geopolityczne itp. Jak pisała badaczka literatury faktu, Monika Wiszniowska — «każdy reportaż ma za zadanie pogłębiać naszą wiedzę o świecie. Poznawanie oraz indywidualny sposób postrzegania rzeczywistości, ale także jej rozumienie i wyjaśnienie. W powszechnej świadomości reporter pełni zazwyczaj rolę przewodnika, nauczyciela, osoby, która dzięki zdobytej wiedzy i doświadczeniu wie lepiej, rozumie trafniej» (Wiszniowska, 2019, s. 188). Z przywołaną konstatacją wydają się korespondować zainteresowania współczesnych polskich reportażystów, zarówno reprezentantów średniego, jak i najmłodszego pokolenia. Autorzy tacy jak Justyna Kopińska¹, Marcin Kącki², Witold Szablowski³, Magdalena Kicińska⁴, czy też stale

współpracujący z tygodnikiem „Polityka” — Paweł Reszka, Ziemowit Szczerek, Marcin Kołodziejczyk lub z „Newsweek Polska” — Maciej Zaremba Bielawski, Dorota Romanowska, Jacek Pawlicki, Mateusz Lachowski podejmują się tematów aktualnych z punktu widzenia wydarzeń politycznych, społecznych, kulturalnych, które poza opisem zdarzeń i uczestniczących w nim postaci zawierają refleksję komentującą-objaśniającą. Jednocześnie badacze dostrzegają wyraźny zwrot reportażu jako gatunku dziennikarskiego w kierunku twórczości artystycznej (Żyrek-Horodyska, 2017).

Reportaż w postaci dźwiękowej rozwinął się wraz z powstaniem radia. Pierwotnie miał formę tekstu pisanego odczytywanego przed mikrofonem (Tuszewski, 2005, s. 312) lub prowadzonego „na żywo” sprawozdania (Wójciszyn-Wasil, 2012, s. 93–94). Rozwój techniki radiowej sprawił, że gatunek ewoluował w kierunku zarejestrowanych i precyzyjnie skomponowanych nagrań, które zawierają oryginalne wypowiedzi bohaterów, odgłosy otoczenia oraz elementy muzyczne. Złożoność formy, bogata struktura foniczna, coraz bardziej znaczący walor estetyczny wykorzystujący potencjał radiowych środków stylistycznych i technik narracyjnych doprowadziły do wyodrębnienia wśród produkcji radiowych utworów dźwiękowych określanych mianem reportażu literackiego czy szerzej artystycznego (Bieniaszkiewicz 1993; Klimczak, 2011; Białek 2019, s. 43–48). Badacze włączyli go w nurt zjawisk współczesnej kultury audiowizualnej definiowanych jako „literatura audialna” (Hopfinger 2010; Bachura-Wojtasik, 2015; Białek, 2021).

Tworzywem reportażu radiowego są różnorodne odmiany dźwięku, które stają się nośnikiem znaczeń: słowo, efekty akustyczne, muzyka i cisza. W konstrukcji treści można wyróżnić sekwencje dźwiękowe: sceny reporterskie i monologi (Wójciszyn-Wasil, 2018) oraz ciągi narracyjne, «tworzące ostatecznie jedną narrację, która mieści w sobie różnego rodzaju opowieści o zdarzeniach (tzw. historie tematyczne), o ludziach (biograficzne), dotyczące jednostkowych (subiektywnych), ale ważnych społecznie zdarzeń z życia» (Cymanow-Sosin & Wysocka, 2022, s. 84–85). Warto podkreślić, że narracja w reportażu radiowym ma charakter dialogiczny, gdyż rodzi się ze spotkania z bohaterem (Sygizman, 2022). Gatunek ten, zachowując niezbywalny wymóg

wieloletniej współpracownicy Janusza Korczaka. Reportaż przyczynił się do przypomnienia roli, jaką tytułowa bohaterka odegrała w rozwijaniu myśli Korczaka, ale przede wszystkim samej postaci, do tego momentu zupełnie zapomnianej.

¹ J. Kopińska debiutowała w 2015 roku reportażem „Czy Bóg wybaczy siostrze Bernadecie”, opowieścią o brutalnych karach stosowanych przez siostry boromeuszki wobec wychowanków sierocińca w Zabrzu.

² M. Kącki — rocznik 1976, jego teksty i śledztwa dziennikarskie doprowadziły do wielu ważnych odkryć, m.in. sprawy molestowania w Poznańskim Chórze Chłopców czy seksafery w Samoobronie.

³ W. Szablowski — rocznik 1980, jego najgłośniejszy reportaż to „Sprawiedliwi zdrajcy. Sąsiedzi z Wołynia”, w którym przedstawił rzeź wołyńską z zupełnie innej perspektywy — Ukraińców, którzy ryzykowali życie, ratując ukrywających się przed śmiercią Polaków.

⁴ M. Kicińska — rocznik 1987, autorka m.in. reportażu „Pani Stefa” poświęconego Stefanii Wilczyńskiej,

afikcjonalności, wzbogaca przekaz informacyjny pogłębioną perspektywą relacjonowanych zdarzeń, prezentowanych poprzez indywidualne doświadczenie bohaterów. Specyfika radiowego przekazu, który pozwala na skrócenie dystansu i bliskość, stanowi jeden z elementów silnego oddziaływania reportażu dźwiękowego na odbiorcę.

Niniejszy artykuł zawiera analizę reportaży prasowych i radiowych publikowanych w mediach ogólnopolskich po 24.02.2022 roku. Materiały prasowe pochodzą z dwóch wydawanych w Polsce tygodników społeczno-politycznych, takich jak: „Polityka” i „Newsweek Polska”; natomiast materiały audialne stanowią nagrania ze zbiorów Studia Reportażu i Dokumentu Polskiego Radia. Zastosowaną metodą badawczą jest analiza treści, która prowadzi do rekonstrukcji medialnych obrazów wojny docierających do polskiego odbiorcy przez rok trwania pełnoskalowego konfliktu zbrojnego. Analiza została dostosowana do specyfiki konstrukcji tekstu prasowego i audialnego oraz oparta na założeniu, że medialny obraz kreowany przez autorów publikacji ma charakter polisemiotyczny — «utkany z różnych form znakowych: obrazów, słów, dźwięków, form symbolicznych, pojęć, dyskursów, narracji, gatunków, które układają się globalnie w spójną wizję określonej rzeczywistości» (Ptaszek, 2015, s. 15–16). Analizie treści towarzyszy perspektywa warsztatowa, która pozwala pełniej uchwycić techniki kompozycyjne twórców medialnych.

Od 24 lutego 2022 roku Paweł Reszka i Ziemowit Szczerek, także Marcin Kołodziejczyk w „Polityce” oraz Jacek Pawlicki w „Newsweeku” w swoich reportażach skoncentrowali się na medialnym obrazie wojny w Ukrainie. W kolejnych numerach, przede wszystkim tygodnika „Polityka”, czytelnik zaczął systematycznie otrzymywać kalendarium wydarzeń z życia poszczególnych miast ukraińskich, ich mieszkańców — pojedynczych obywateli, zarówno cywili, jak i wojskowych (Reszka, *Wojacy u świętego Odyłona*; Morozowa, *Mężni z Wyspy Węży*; Pawlicki, *Rozkręcamy się*; Lachowski, *Szczury Sołogradu*; Pawlicki, *Na wschodzie bez zmian*; Reszka, *Ziemia niechciana*), reprezentantów władz samorządowych (np. artykuł „Czas atamanów” — to reportaż Ziemowita Szczerka opowiadający o najbardziej charyzmatycznych merach: Kijowa, Melitopola, Charkowa, gubernatora obwodu Mikołajewskiego). Obok tego powstały publikacje opisujące ukraińskich uchodźców wojennych (Kołodziejczyk, *Idę*; Kołodziejczyk, *Wahadło*; Romanowska, *Zabieraj syna i jedź go leczyć*) oraz osoby im pomagające (Sowa, *Gość w dom*; Zaremba Bielawski, *Na pograniczu cudu*). Czytelnik w Polsce na bieżąco otrzymywał (i nadal otrzymuje) relacje z Ukrainy, poznaje dramatyczne ludzkie losy.

Reportaże opowiadające o wojnie w Ukrainie są konstruowane według klasycznych schematów publicystyki dziennikarskiej. Autorzy publikacji nie tylko przekazują treści, ale też niejednokrotnie starają się motywować swoich odbiorców do działania lub chociażby do współczucia, poczucia jedności, identyfikacji z ukraińskimi bohaterami, poczucia podobieństwa losu, troski o „sąsiada” (często pojawiająca się metafora „państwa sąsiedniego”). Reportaże autorstwa Reszki, Szczerka i Pawlickiego zwykle odkrywają jakąś prawdę na temat życia, mechanizmów społecznych, problemów ludzkich, historii zataczającej koło; a jako że mają fabułę przyczynowo-skutkową, nie muszą prezentować zdarzeń w porządku chronologicznym, co ułatwia autorom retrospekcje, powracanie do wypadków minionych.

Popularnym zabiegiem w reportażach przybliżających polskiemu czytelnikowi wojnę w Ukrainie jest stawianie na konflikt jako podstawę tematu, dominantę kompozycyjną. Najbardziej oczywisty jest konflikt pomiędzy dwoma narodami, ale bywa to też konflikt pomiędzy obecnie zwaśnionymi, a dawniej zaprzyjaźnionymi sąsiadami, rodzinami, a nawet małżonkami, również wyznawcami prawosławia — patriarchatu kijowskiego i moskiewskiego. Autorzy reportaży stają po stronie skrzywdzonych, to ich punkt widzenia wyznacza kolejność opisywanych zdarzeń. W reportażu wojennym zwykle akcja jest dynamiczna, wydarzenia następują jedno po drugim, bohaterowie przeskakują z wątku na wątek. Ów „kontrolowany” chaos umożliwia dziennikarzom podkreślenie emocji, które towarzyszą bohaterom prezentowanych historii.

Postacie to zawsze bardzo ważny element każdego reportażu medialnego, podobnie jest w przypadku tekstów, których autorzy podjęli się relacjonowania wojny w Ukrainie. Bohaterowie są dobierani ze szczególną starannością, najczęściej są reprezentantami jakiejś grupy np. poszkodowanych przez najeźdźcę, uciekających z konkretnego miasta, obrońców na froncie, wolontariuszy ryzykujących życie by nieść pomoc, medyków pracujących w bardzo trudnych warunkach, dzieci którym odebrano dzieciństwo itp. Postacie tworzone przez publicystów na potrzeby przybliżenia obrazu wojny w Ukrainie są niezwykle plastyczne, dzięki czemu czytelnik może się z nimi identyfikować. Autorzy charakteryzując bohaterów, skrupulatnie opisują ich wygląd zewnętrzny, stan psychiki, otoczenie w którym się znajdują (np. schron, piwnica, zburzony budynek, stacja kolejowa, punkt pomocy dla uchodźców, prywatne mieszkania obcych osób); zabiegiem wykorzystywanym przez publicystów jest przytaczanie cudzych słów i sądów, opisywanie reakcji osób trzecich na przykład na widok osób głodnych, chorych, uchodźczyń

w zaawansowanej ciąży lub z małymi dziećmi, starszych lub niepełnosprawnych, osób poranionych, pokaleczonych lub martwych. Publicyści relacjonują niejedenkrotnie w dość prostych, kolokwialnych słowach ich gniew, radość, gesty, mimikę twarzy. Jeśli uznają, że jest to potrzebne wprowadzane bywają wulgaryzmy i naturalistyczne obrazy, np. miejsc odbitych przez Ukraińców z rąk Rosjan, jak Bucza, Irpień. Elementem charakterystyki bohaterów i zarazem ważnym wyznacznikiem gatunku są dialogi (np. rozmowa z bohaterem reportażu lub rozmowa między osobami występującymi w reportażu z pominięciem narratora).

Zgodnie ze sztuką dziennikarską, autor reportażu powinien być świadkiem naocznym opisywanych zdarzeń oraz dać temu świadectwo w tekście (Urbaniak, 2010). Potwierdzeniu obecności na miejscu wydarzeń służą między innymi dygresje, nawiązania do osób charakterystycznych dla danej miejscowości, do jej budynków, specyfiki położenia geograficznego itp. Doskonale w takiej autoryzacji materiałów z Ukrainy odnajduje się Paweł Reszka. Jego wiarygodność potwierdzają też artykuły dotyczące sytuacji w Ukrainie, które pisał tuż przed wybuchem wojny, ale i jeszcze wcześniej (Reszka, *Album z niepodległości*). Pokazują one Pawła Reszkę jako tego, który dobrze rozumie sytuację, ponieważ zna wielu Ukraińców, przyjaźni się z niektórymi, część z nich odwiedzał przed wojną, jak i po jej wybuchu. Reszka w tekście *Ciężki oddech brata* ze stycznia 2022 roku w pierwszoosobowej relacji stworzył atmosferę wyczekiwania i specyficznego *fin de siècle* w Sumach, gdzie jednocześnie toczy się codzienne życie bohaterów, czyli Anastazji Morozowej (studentki), jej siostry (uczennicy ósmej klasy), mamy (księgowej) i ojca (właściciela firmy). Podobny zabieg w niektórych reportażach stosuje Ziemowit Szczerek. W *Odessa czeka na wojnę* porównuje to miasto wraz z jego życiem nocnym i dziennym do tego co jest, a co było przed 24 lutym 2022 roku. Nawiązując do licznych szczegółów z historii, zabytków, pięknych plaż, jak też i do osobistych kontaktów z mieszkańcami Odessy, bardzo emocjonalnie podchodzi do niepewności w jakiej muszą egzystować tu ludzie (Szczerek, *Odessa czeka na wojnę*).

Paweł Reszka i Ziemowit Szczerek tworząc reportaże na temat Ukrainy w stanie wojny wyraźnie eksponują swój punkt widzenia, swoją sympatię do Ukraińców i Ukrainy, heroizm obrońców (Reszka, *Kraj na skraju*; Reszka, *Duma i nienawiść*) i nieudolność (Szczerek, *Mordor się udtławił*), jak też brutalność najeźdźców. Ich reportaże dalekie są od obiektywizmu, w konkluzjach dokonują podsumowań, czasami ujawniają cel napisanego reportażu, nie jest to jednak błąd, ale specyfika tego niezwykle interesującego gatunku publicystycznego. W reportażach Pawła Reszki i

Ziemowita Szczerka wyczuwa się zainteresowanie drugim człowiekiem, jego historią, tajemnicą, problemami, chęcią udzielenia mu pomocy lub przynajmniej wysłuchania. Obaj publicyści zwykle piszą o drugim człowieku, w przypadku wojny w Ukrainie najczęściej jest to tzw. „zwykły człowiek”, cywil, przed inwazją Rosji specjalnie nie wyróżniający się z ogółu jemu podobnych. Mimo to obaj autorzy tygodnika „Polityka” potrafią znaleźć w opisywanych bohaterach cechy indywidualne, odrębne, niepowtarzalne i to właśnie one zwykle stanowią mocną stronę ich reportaży. Jednym z bardziej wstrząsających w swojej wymowie reportaży autorstwa Pawła Reszki jest *Śmierć i Margarita*, w którym to opowiada historię zwykłej rodziny, do wybuchu wojny mieszkającej w Buczy. Małżeństwo z dwójką dzieci, 4 i 9-letnimi synami zostało ostrzelane w samochodzie, kiedy próbowało się wydostać z miasta. Przeżył tylko ojciec, ciężko ranny trafił do szpitala. Historię ze szczegółami autorowi opowiedziały dwie kobiety: wychowawczyni starszego chłopca i teściowa oraz babcia zamordowanych. W treści reportażu przeplata się tragizm i żal, ze skrupulatnymi opisami miejsca zbrodni, a w tle czytelnik otrzymuje historię szczęśliwej i dobrze sytuowanej rodziny, której już nie ma. Podobnie do grupy wstrząsających i wyrażających potężne emocje publikacji należą reportaże, w których to głównym bohaterem jest społeczność miasta, jego mieszkańcy, a raczej to co pozostało po mieście i jego mieszkańcach. Reportaże Pawła Reszki zatytułowane: *Miasto umarłych*, *Operacja Siewier*, *Ludzie w kotle*, *Okupowani* są zapisem wstrząsających obrazów zniszczeń jakie zostały dokonane w Siewierodoniecku, Donbasie i Mariupolu, ale obok tego również prób przetrwania tych, którzy pozostali w swoich domach.

Dopełnieniem reportaży przybliżających polskiemu czytelnikowi czasopism publicystycznych obraz wojny w Ukrainie są zdjęcia, zarówno ukazujące codzienne życie mieszkańców miast i wsi ukraińskich, jak też dramat wojennych zniszczeń, exodus uchodźców, ale też przesyczone ironią i groteską fotografie nieudolnych żołnierzy i wadliwego sprzętu wojskowego armii rosyjskiej.

Reporterzy radiowi również na bieżąco dokumentowali rozwój wydarzeń od 24.02.2022, czego dowodem jest bogata kolekcja nagrań Studia Reportażu i Dokumentu Polskiego Radia wyodrębniona w sekcji „Rosyjska agresja na Ukrainę”⁵. Wśród zgromadzonych utworów

⁵ Zbiór otwierają 3 reportaże archiwalne, które dotyczą wydarzeń na Majdanie w Kijowie w 2014 roku. W praktyce redakcyjnej jest to związane z organizacją procesu realizacyjnego reportażu radiowego — reporterzy potrzebowali czasu, by przygotować aktualne materiały.

audialnych można wyróżnić trzy główne kategorie tematyczne: pomoc i gesty solidarności wobec narodu ukraińskiego, doświadczenie wojny oraz losy uchodźców. Należy jednak zaznaczyć, iż w analizowanych audycjach wskazane wątki przenikają się i uzupełniają. Reportaże zawierają wypowiedzi obywateli Ukrainy: przede wszystkim uciekających przed wojną, szukających schronienia w Polsce (Rozbiecka, *Kiedy zostajesz bez domu*; Rozbiecka, *Tam jest nasz dom*; Skawińska, *Z dala od domu*; Bogoryja-Zakrzewski, *Na walizkach*; Dedo & Kasperczak, *30 lat życia w pięciu plecakach*)⁶, ale i mieszkających tutaj dłużej, a teraz organizujących pomoc dla swoich rodaków (Skawińska, *Za wolność*; Skawińska, *Walka pierogami*). Równie istotne są reporterskie sylwetki Polaków w różnorodny sposób wpierających swoich ukraińskich sąsiadów (Chrobak, *Razem dla Ukrainy*, Żółtowska-Tomaszewska, & Rokicki, *Strzelec Julia*, Bogoryja-Zakrzewski, *Mam punkcik tam na górze*, Bogoryja-Zakrzewski, *Zadziór*) czy portrety miejsc-przystanków w migracyjnej podróży, np. dworców, na których udzielana jest pomoc (Bogoryja-Zakrzewski, *Dworzec Zachodni*), punktów recepcyjnych i noclegowych (Michalak, Najda, Czyżewska-Jacquement, *Punkty graniczne*; Szkurlat & Łoś, *Pokój i spokój*). Rejestrowane są wspomnienia świadków rosyjskich zbrodni (Jastrzębski, *Placz Ukrainki*) i opowieści bohaterskich obrońców (Jastrzębski, *Strażnik fortecy*; Jastrzębski, *Mariupol: śmierć i łzy*). Znamienne, że wśród polskich reportaży dźwiękowych tego okresu są także nagrania realizowane na terenie Ukrainy, co pozwala polskiemu odbiorcy na uzyskanie bezpośredniej realizacji z miejsc, w którym bliskość wojny jest codziennością (Korbas, *Przewodnik*; Bogoryja-Zakrzewski, *Nienawidzimy*; Bogoryja-Zakrzewski, *Ukraina jest kobietą*).

Reportaże radiowe opierają się na wyrazistych bohaterach i ich historiach. Taką postacią jest np. Hennadij Starczenko żołnierz obrony terytorialnej z Mariupola, który przez wiele tygodni walczył w oblężonym mieście (Jastrzębski, *Strażnik fortecy*), Darek Michalski, przedsiębiorca przemierzający swoim jeepem z kuchnią polową ok. ośmiuset kilometrów do Drohobycza, by poczęstować uchodźców bigosem (Bogoryja-Zakrzewski, *Mam punkcik tam na górze*), Natalia z internetowego

radia społeczności łemkowskiej, prowadząca lekcje polskiego dla uchodźczyń (Skawińska, *Język porozumienia*) czy Wojciech Grzędziński — fotoreporter dokumentujący wojnę od pierwszych dni (Bogusławska, *Dawać świadectwo*). Reportaż Agnieszki Czyżewskiej-Jacquement *Nasze niebo* ma dwójkę bohaterów: Joannę i Aleksandra, polsko-ukraińskie małżeństwo. Aleksander walczy na froncie, jego wypowiedzi w reportażu słyszymy przez telefon, Joanna pozostała w Polsce i organizuje pomoc. Skupienie na losach pojedynczych postaci i ich doświadczeniu konstituuje w reportażu swoistą „poetykę exemplum” (Piechota, 2023) sprawiając, że wypowiedzi bohaterów urastają do rangi medialnej reprezentacji społeczeństwa stojącego w obliczu wojny.

Zindywidualizowanie przekazu wzmacnia użycie pierwszoosobowej narracji i pogłębionej perspektywy prezentowania wydarzeń. Wypowiedzi nie mają formy zobiektywizowanej relacji, lecz zaangażowanego, osobistego monologu, którego celem jest nadanie referowanym faktom głębokiego, personalnego wymiaru. W reportażu *30 lat życia w pięciu plecakach* bohaterka mówi: «Było mi bardzo smutno, gdy tu przyjechałam i zaczęłam wspominać swoje łóżko, swoje meble, swoje rzeczy domowe, jakich mi tu brakuje. Było mi naprawdę bardzo smutno. Jednak w samym momencie wyjazdu w ogóle o tym nie myślałam. Po prostu uciekaliśmy» (Dedo & Kasperczak). Należy od razu zaznaczyć, iż w wersji audialnej przekaz wzmocniony jest przez pozawerbalne środki ekspresji właściwe dla języka mówionego: pauzy, westchnienia, szloch. Podobnie jak w innym fragmencie nagrania — przez brzmienie głosu. Wypowiedź: «(...) ja wiedziałam, że tu zostawiamy wszystko: psa, dom, rodzinę, przyjaciół. Zabieramy jakąś torbę i koniec. Wszystko pozostaje...» przedstawiona jest głosem dziecka. W ten sposób obraz wojny, która jest synonimem cierpienia, strachu i straty, nabiera silnie emocjonalnego wymiaru.

Typowo radiowe sposoby budowania reporterskich obrazów to umiejętne wykorzystanie nie tylko przekazu słownego i potencjału głosu, ale całego repertuaru elementów audialnych. Rejestrowane na bieżąco zdarzenia tworzą spójne sceny reporterskie. Przykładowo, reportaż Adama Bogoryja-Zakrzewskiego *Ukraina jest kobietą* zawiera scenę przekraczania granicy polsko-ukraińskiej: słychać rozmowy z celnikami, odgłosy samochodu, połączenia przez CB radio. Plastyczny dźwiękowo obraz wywołuje wrażenie jednoczesności i bliskości, pozwala słuchaczowi niejako uczestniczyć w prezentowanych zdarzeniach. Z kolei w reportażu Macieja Jastrzębskiego *Usłyszeć wojnę* pojawia się sekwencja następujących brzmień: najpierw śpiew

W perspektywie konstruowania medialnej narracji o wojnie z 2022 roku powstaje szerszy kontekst wieloletniego zagrożenia i walki Ukrainy o wolność.

⁶ Reportaże radiowe zrealizowane w pierwszych dwóch tygodniach wojny analizują: P. Czarnek-Wnuk i K. Sygizman w artykule: *Tematyka uchodźcza w reportażu radiowym w kontekście wojny w Ukrainie z 2022 roku* opublikowanym w czasopiśmie „Roczniki Nauk Społecznych”.

ptaków, śmiech dzieci, ich radosne okrzyki — co pozwala wyobrazić sobie, że dzieci wesoło się bawią. Chwilę później w tle tej sceny słychać niepokojące dźwięki skrzypiec, które stają się akustycznym sygnałem dla odbiorcy, że wrażenie bez troski jest złudne. Po kilku sekundach skrzypce milkną, słychać tylko radosną zabawę dzieci, tupot, śmiechy i nagle do uszu odbiorcy zaczyna docierać warkot nadlatującego samolotu. Odgłos narasta, staje się coraz wyraźniejszy, aż jest na tyle głośny, że dziecięcej zabawy i śmiechu nie słychać już nawet w tle. Na drugim planie zwraca uwagę cisza, która jeszcze bardziej eksponuje zagrożenie. Za chwilę słyszymy pisk dzieci, który przenika się z kolejnym dźwiękiem: sygnałem alarmu przeciwlotniczego. Opisywana sekwencja różnorodnych brzmień nie zawiera ani jednego słowa a mimo to kreuje sugestywny obraz strachu, zagrożenia odbierającego szansę na zwyczajne, codzienne życie, na radość. Przedstawiona kompozycja odgłosów trwa tylko 30 sekund a pozwala słuchaczowi nie tylko dowiedzieć się o wojnie, ale odczuć ten sam niepokój, który towarzyszy bohaterom audycji.

Reportaże prasowe i radiowe na bieżąco pozwalają odbiorcom w Polsce poznać wojnę przede wszystkim w perspektywie osobistego doświadczenia obywateli Ukrainy. Eksponują

bohaterstwo obrońców, brutalność najeźdźców, dramat cywilów, migracyjne przeżycia uchodźców szukających schronienia w Polsce, zaangażowanie osób udzielających wsparcia. Powstająca w ten sposób medialna dokumentacja wydarzeń to zbiór indywidualnych historii, zaobserwowanych przez dziennikarzy detali, zarejestrowanych wypowiedzi.

Warto zaznaczyć, że teksty i audycje opowiadające o konflikcie zbrojnym, który rozpoczął się 24 lutego 2022 roku charakteryzuje duża wrażliwość reporterów na ludzki los. Konstruowane w reportażach obrazy przy pomocy słowa i dźwięku budują narrację, która silnie oddziałuje na odbiorcę. Czytelnik i słuchacz mają wrażenie bezpośredniego uczestnictwa w ukazywanych historiach, są ich świadkami, dzięki czemu mogą samodzielnie wyciągać wnioski, zastanawiać się nad postępowaniem bohaterów i ich antagonistów. Autentyzm prezentowanych relacji poraża naturalizmem, przez co silnie wpływa na percepcję, stymuluje emocje. Nie wykazuje przy tym sensacyjności. Mimo odmienności tworzywa (słowo — dźwięk) ten sposób komponowania reporterskich obrazów jest wspólny dla publicystyki prasowej i nagrań radiowych przybliżających użytkownikom mediów w Polsce wojnę w Ukrainie.

REPORTAŻE PRASOWE:

- Kołodziejczyk, M. (2022, March 2–8). Idą. *Polityka*, 10, 16–18. <https://doi.org/10.1055/s-0042-1745926>
- Kołodziejczyk, M. (2022, October 5–11). Wahadło. *Polityka*, 41, 32–34.
- Lachowski, M. (2023, January 9–15). Szczury Sołegradu. *Newsweek*, 2, 50–53.
- Morozowa, A. (2023, February 22–28). Mężni z Wyspy Węży. *Polityka*, 9, 56–58. <https://doi.org/10.1055/s-0043-1768310>
- Pawlicki, J. (2022, June 27 — July 03). Na wschodzie bez zmian. *Newsweek*, 26, 42–45.
- Pawlicki, J. (2022, May 16–22). Rozkręcamy się. *Newsweek*, 16.05-22.05, nr 20, s. 42–45.
- Reszka, P. (2021, August 18–24). Album z niepodległości. *Polityka*, 34, 48–50.
- Reszka, P. (2022, January 12–18). Ciężki oddech brata. *Polityka*, 3, 44–46.
- Reszka, P. (2022, March 02–08). Duma i nienawiść. *Polityka*, 10, 11–13.
- Reszka, P. (2022, June 08–13). Kraj na skraju. *Polityka*, 24, 15–17. <https://doi.org/10.36962/PAHTEI17062022-06>
- Reszka, P. (2022, May 11–17). Ludzie w kotle. *Polityka*, 20, 18–20.
- Reszka, P. (2022, June 22–28). Miasto umarłych. *Polityka*, 26, 92–97.
- Reszka, P. (2022, March 30 — April 05). Okupowani. *Polityka*, 14, 22–25.
- Reszka, P. (2022, May 18–24). Operacja Siewier. *Polityka*, 21, 54–55.
- Reszka, P. (2022, April 20–26). Śmierć i Margarita. *Polityka*, 17, 46–47.
- Reszka, P. (2023, February 22–28). Wojacy u świętego Odyłona. *Polityka*, 9, 52–55.
- Reszka, P. (2022, April 27 — May 03). Ziemia niechciana. *Polityka*, 18, 50–52.
- Romanowska, D. (2022, April 11–18). Zabieraj syna i jedź go leczyć. *Newsweek*, 15, 28–32.
- Sowa, A. (2022, March 23–29). Gość w dom. *Polityka*, 13, 17–19.
- Szczerek, Z. (2022, March 23–29). Czas atamanów. *Polityka*, 13, 20–22. <https://doi.org/10.32010/AJCN05012022-13>
- Szczerek, Z. (2022, May 04–10). Mordor się udławił. *Polityka*, 19, 49–51.
- Szczerek, Z. (2022, May 25–31). Odessa czeka na wojnę. *Polityka*, 22, 92–97.
- Zaremba Bielawski, M. (2022, June 20–26). Na pograniczu cudu. *Newsweek*, 25, 26–31.

- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2022). *Na walizkach* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2916163>
- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2022). *Nienawidzimy* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2930831>, Nienawidzimy-reportaz-Adama-Bogoryja-Zakrzewskiego
- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2022). *Zadziór* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3080093>
- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2023). *Mam punkcik tam na górze* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3104965>, Mam-punkcik-tam-na-gorze-reportaz-Adama-Bogoryja-Zakrzewskiego
- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2023). *Ukraina jest kobietą* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3137935>, Ukraina-jest-kobieta-reportaz-Adama-Bogoryja-Zakrzewskiego-o-uchodzczyzniach-z-Ukrainy-
- Bogoryja-Zakrzewski, A. (2022). *Dworzec Zachodni* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2915027>, Dworzec-Zachodni-reportaz-Adama-Bogoryja-Zakrzewskiego
- Bogusławska, J. (2022). *Dawać świadectwo* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2986569>, Dawac-swiaectwo-reportaz-Joanny-Boguslawskiej-
- Chrobak, M. (2022). *Razem dla Ukrainy* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2911940>, Razem-dla-Ukrainy--reportaz-Moniki-Chrobak-
- Czyżewska-Jacquement, A. (2022). *Nasze niebo* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3131668>.
- Dedo, H. & Kasperczak, W. (2022). *30 lat życia w pięciu plecakach* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2924634>, 30-lat-zycia-w-pieciu-plecakach-reportaz-Henryka-Dedo-i-Waldemara-Kasperczaka
- Jastrzębski, M. (2022). *Płacz Ukrainki* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3089360>
- Jastrzębski, M. (2023). *Mariupol: śmierć i łzy* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3122484>
- Jastrzębski, M. (2023). *Strażnik Fortecy* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3101109>, Straznik-Fortecy-reportaz-Macieja-Jastrzebskiego
- Korbas, B. (2022). *Przewodnik* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2961496>, Przewodnik-reportaz-Beaty-Korbas-(Radio-Rzeszow)
- Michalak, K., Najda, T. & Czyżewska-Jacquement, A. (2022). *Punkty graniczne* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2917175>
- Rozbiecka, J. (2022). *Kiedy zostajesz bez domu* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2916146>, Kiedy-zostajesz-bez-domu-reportaz-Julii-Rozbieckiej
- Rozbiecka, J. (2022). *Tam jest nasz dom* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2915409>, Tam-jest-nasz-dom-reportaz-Julii-Rozbieckiej
- Skawińska, M. (2022). *Walka pierogami* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2921087>, Walka-pierogami-reportaz-Magdy-Skawinskiej-
- Skawińska, M. (2022). *Z dala od domu* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3139977>, Z-dala-od-domu-reportaz-Magdy-Skawinskiej-o-uchodzcach-z-Ukrainy-
- Skawińska, M. (2022). *Za wolność* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2910539>, Za-wolnosc-reportaz-Magdy-Skawinskiej-
- Skawińska, M. (2023). *Język porozumienia* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/3135769>
- Szkurlat, E. & Łoś, A. (2022). *Pokój i spokój* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2974201>, Pokoj-i-spokoj-reportaz-Ewy-Szkurlat-i-Anny-Los-
- Żółtowska-Tomaszewska, U. & Rokicki, A. (2022). *Strzelec Julia* [audio]. Polskie Radio. <https://reportaz.polskieradio.pl/artykul/2912499>, Strzelec-Julia-reportaz-Urszuli-Zoltowskiej-Tomaszewskiej-i-Antoniego-Rokickiego

BIBLIOGRAFIA:

- Bachura-Wojtasik, J. (2015). Biografia i autobiografia w literaturze audialnej. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica*, 2(28), 107–120.
- Białek, M. (2019). *Rzeczywistość dźwiękiem spisana. Studia o reportażu radiowym*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Białek, M. (2021). The Tradition of Polish Radio Reportage: In the Circle of Audio Literature. *Perspectives on Culture*, 33(2), 79–90. <https://doi.org/10.35765/pk.2021.3302.07>
- Bieniaszkiewicz, D. (1993). O literackim reportażu radiowym. *Akcent*, 3, 140–151.
- Borkowski, I. (2010). *Reportaż bez granic? Teksty, warsztat reportera, zjawiska medialne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Cymanow-Sosin, K., Wysocka, K. (2022). Reportaż radiowy jako przejaw dziennikarstwa jakościowego na przykładzie audycji w Radiu Kraków. *Kultura — Media — Teologia*, 4(52), 73–94. <https://doi.org/10.21697/kmt.52.4>
- Czarnek-Wnuk, P. & Sygizman, K. (2022). Tematyka uchodźcza w reportażu radiowym w kontekście wojny w Ukrainie z 2022 roku. *Roczniki Nauk Społecznych*, 2(50), 41–57. <https://doi.org/10.18290/rns22502.3>
- Hopfinger, M. (2010). *Literatura i media. Po 1989 roku*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Klimczak, K. (2011). Reportaż radiowy — definicja i podział. *Acta Universitatis. Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, 14(1), 123–133.
- Piechota, M. (2023). Poetyka exemplum w reportażu Pawła Kapusty «Pandemia». *Res Rhetorica*, 1(10), 106–128. <https://doi.org/10.29107/rr2023.1.7>
- Pisarek, W. (2006). *Słownik Terminologii Medialnej*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.
- Ptaszek, G. (2015). Jak badać medialny obraz świata? W *Współczesne media. Medialny obraz świata. T. 1. Zagadnienia teoretyczne* (ss. 13–23).
- Rymuszek, M. (1988). *Pęknięte lustra Temidy. Reportaże sądowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Sygizman, K. (2022). Opowieść rodzi się w dialogu — specyfika narracji w reportażu radiowym. *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, 4, 115–126. <https://doi.org/10.26485/ZRL/2021/64.4/8>
- Tuszeński, J. (2005). *Paradoks o słowie i dźwięku*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Urbaniak, P. (2010). Reportaż jako źródło wiedzy o społeczeństwie. W *Reportaż bez granic? Teksty, warsztat reportera, zjawiska medialne* (ss. 45–53). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Wańkowicz, M. (2015). *Karafka La Fontaine'a*. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński Media.
- Wiszniewska, M. (2019). Współczesny polski reportaż literacki wobec inności. W K. Frukacz (red.). *Literatura polska w świecie. T. VII. Reportaż w świecie. Światowość reportażu* (ss. 187–198). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wójciszyn-Wasil, A. (2012). *Sztuka radiowa w Polsce i jej krytyka do 1939 roku*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wójciszyn-Wasil, A. (2018). Struktura narracyjna reportażu radiowego. W *Pulcrum et Communicatio* (ss. 281–292). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Żyrek-Horodyska, E. (2017). Reportaż literacki wobec literatury. Teorie i korzenie. *Pamiętnik Literacki*, 4, 119–131. <https://doi.org/10.18318/pl.2017.4.8>

Ольга Бялек-Швед,

Люблінський католицький університет Івана Павла II (Люблін, Польща)

ORCID iD 0000-0001-5702-4458

e-mail: olga.bialek-szwed@kul.pl

Анета Вуйчішин-Васіл,

Люблінський католицький університет Івана Павла II (Люблін, Польща)

ORCID iD 0000-0003-2848-3051

e-mail: aneta.wojciszyn-wasil@kul.pl

МЕДІЙНИЙ ОБРАЗ ВІЙНИ В УКРАЇНІ. АНАЛІЗ ВИБРАНИХ РЕПОРТАЖІВ ПОЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ ТА РАДІО (2022–2023)

У статті аналізується медійний образ війни в Україні на прикладі вибраних репортажів польської преси та радіо.

У своїй статті автори провели аналіз журналістських матеріалів, створених починаючи з 24 лютого 2022 року. Контент-аналіз використовувався для розробки матеріалу як методу дослідження, який найкраще допомагає відтворити та описати образи війни. Аналіз адаптований до специфічної структури прес- та аудіотекстів, що дає змогу більш повно зрозуміти композиційні прийоми творців медіа, котрі працюють із репортажами про війну.

Аналіз підкреслює важливу роль прес- та радіорепортажів у наближенні реалій війни в Україні до польської аудиторії, дозволяючи їй відчувати наслідки цього збройного конфлікту з перспективи особистого досвіду мешканців України.

Ключові слова: пресрепортаж, радіорепортаж, медійний образ, війна в Україні, воєнний репортаж, польський репортаж.

Olga Bialek-Szwed,

The John Paul II Catholic University of Lublin (Poland)

ORCID iD 0000-0001-5702-4458

e-mail: olga.bialek-szwed@kul.pl

Aneta Wójciszyn-Wasil,

The John Paul II Catholic University of Lublin (Poland)

ORCID iD 0000-0003-2848-3051

e-mail: aneta.wojciszyn-wasil@kul.pl

MEDIA IMAGE OF THE WAR IN UKRAINE. ANALYSIS OF SELECTED POLISH PRESS AND RADIO REPORTS (2022–2023)

In their article, the authors included an analysis of journalistic materials created since February 24, 2022. To develop the material, content analysis was as a research method that best helps in reconstructing and describing the images of war. The analysis is adapted to the specificity of the construction of press and audio texts, and also fits exceptionally well with the workshop perspective, which allows for a fuller grasp of the compositional techniques of media creators dealing with war reports.

The analysis exposes the important role of press and radio reports bringing the Polish audience closer to the realities of the war in Ukraine, allowing them to feel the effects of the actions of this armed conflict from the perspective of the personal experience of the Ukrainian people.

Key words: press reportage, radio reportage, media image, the war in Ukraine, war reportage, Polish reportage.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2023.

Прийнято до друку 23.09.2023.